

چالش‌ها و موانع کارکردهای فرهنگی - تربیتی مدارس براساس تجارب زیسته - مدیران مدارس در چهار دهه بعد از انقلاب اسلامی ایران^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۷/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۲۷

لیلا تنهایی^۲

اکرم گودرزی^۳

فاطمه وجدانی^۴

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، شناسایی چالش‌ها و کژکارکردهای فرهنگی - تربیتی مدرسه براساس تجارب زیسته مدیران مدارس در چهار دهه بعد از انقلاب اسلامی ایران (۱۳۵۸-۱۳۹۸) بوده است. پژوهش پیش‌روی، کیفی و از نوع پدیدارشناسی تفسیری است و برای انجام دادن آن از ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. جامعه مطالعاتی تحقیق، شامل مدیران مدارس دخترانه و پسرانه از طبقات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی مختلف از مناطق ۲۲گانه تهران بود و نمونه‌ها به صورت هدفمند تا رسیدن به اشباع مقوله‌ای انتخاب شد. اطلاعات براساس رویکرد تحلیلی و تفسیری دیکلمن در سطح کدهای باز، مؤلفه‌ها و تم‌های مضمونی تحلیل شد. یافته‌ها در بخش چالش‌ها و موانع کارکردها شامل ده مؤلفه مالی، مذهبی و اخلاقی، فرهنگ‌پذیری و پرورشی، انگیزشی، رسانه‌ای، اجرایی - محتوایی، مدیریتی، شناختی، سخت‌افزاری و نرم‌ساختاری بوده است؛ همچنین هشت مؤلفه مضمونی با تقسیم‌بندی کژکارکردهای مشترک، شامل انواع اجتماعی، مذهبی و اخلاقی، هویت فرهنگی، اقتصادی و ساختاری، و کژکارکردهای اختصاصی تحت عناوین شناختی، شخصی و شخصیتی، و هدایت تحصیلی شناسایی شد. یافته‌های مقاله، بیانگر آن است که روند چالش‌ها، موانع و کژکارکردهای فرهنگی - تربیتی مدارس طی چهاردهه موردنظر، عرصه‌ای وسیع از فعالیت‌ها و برنامه‌های فرهنگی - تربیتی مدرسه را تحت الشعاع قرار می‌دهد و برای مواجهه و حل آن‌ها هوشیاری رهبران تربیتی و برنامه‌ریزی راهبردی در هریک از موارد ضرورت دارد.

واژگان کلیدی: کارکرد فرهنگی - تربیتی مدرسه، کژکارکرد مشترک، کژکارکرد اختصاصی، چالش‌های فرهنگی - تربیتی.

۱. این مقاله، برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان شناسایی کارکردهای فرهنگی - تربیتی مدرسه براساس تجارب زیسته مدیران مدارس در چهار دهه بعد از انقلاب اسلامی ایران، دانشگاه امام صادق (ع) است.

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه امام صادق (ع)، پردیس خواهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
l.tanhaei313@gmail.com

۳. استادیار گروه معارف اسلامی و علوم تربیتی، دانشگاه امام صادق (ع)، پردیس خواهران، تهران، ایران.
a.goodarzi@isu.ac.ir

۴. دانشیار گروه معارف اسلامی، دانشکده الهیات و ادیان، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
F_vojdani@sbu.ac.ir

بیان مسئله

عرضهٔ تعلیم و تربیت از مهم‌ترین زیرساخت‌های تعالی همه‌جانبهٔ کشور و ابزاری کارآمد برای ارتقای سرمایهٔ انسانی شایسته در حوزه‌های مختلف است (دبیرخانهٔ شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، ص. ۸). هر جامعه‌ای آموزش و پرورش را نهادینه می‌کند و سازمان می‌دهد تا از طریق آن، نسل‌های جدید را پرورش دهد و بقا و دوام اجتماعی و فرهنگی خود را تضمین کند. پرورش اجتماعی و فرهنگی افراد به معنای جذب آن‌ها در گروه‌هاست؛ به طوری که آنان به اعضای فعال جامعه مبدل شوند. جامعهٔ امروز برای پرورش اجتماعی مردم از چندین نهاد استفاده می‌کند که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: آموزش و پرورش (مدارس)، خانواده و دین. این نهادها تربیت همه‌جانبهٔ افراد گوناگون جامعه و به‌ویژه کودکان و جوانان را برعهده دارند (علاقه‌بند، ۱۳۹۴، ص. ۳۶).

آموزش و پرورش، نهادی اجتماعی- فرهنگی و سازمان‌یافته است که به‌عنوان مهم‌ترین عامل انتقال، بسط و اعتلای فرهنگ در جامعهٔ اسلامی ایران، مسئولیت آماده‌سازی دانش‌آموزان برای تحقق یافتن مرتبه‌ای از حیات طیبیه در تمام ابعاد آن را برعهده دارد که تحصیل آن مرتبه برای عموم افراد جامعه، لازم یا شایسته است (دبیرخانهٔ شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، ص. ۷). مدرسه به‌عنوان بخشی مهم از آموزش و پرورش، کارکرد تربیت نسل آتی و آماده‌کردن آنان برای فرهنگ‌پذیری را برعهده دارد؛ چنان‌که علاقه‌بند (۱۳۹۴، ص. ۸۶) گفته است:

در جوامع امروز، بخش مهمی از یادگیری و انتقال فرهنگ در سازمان ویژه‌ای به‌نام مدرسه متمرکز شده است. اگر این نهاد همهٔ کارکردهای خود را بر مبنای تربیت صحیح اسلامی استوار کند، می‌تواند جامعه را نیز براساس اصول تربیتی اسلامی استوار سازد.

بنابراین، توجه به مدرسه و کارکردهای فرهنگی- تربیتی آن، جامعهٔ اسلامی ایران را بیش از پیش به‌سوی آرمان متعالی جمهوری اسلامی می‌برد تا زمینهٔ ظهور امام زمان (عج) فراهم شود. قابلیت‌های مدرسه به قدری زیادند که با توجه به آن‌ها مدرسه به‌عنوان نماد تعلیم و تربیت در بیانات اندیشمندان و فیلسوفانی مانند امام خمینی (ره)، مقام معظم رهبری- مُدَّ ظِلُّهُ الْعَالِي، شهید مطهری، آیت‌الله مصباح یزدی، ارسطو، جان دیویی و گرامشی از جایگاه و اهمیتی والا برخوردار است.

در دهه‌های اخیر، کارکردهای مدرسه در اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران و سند برنامه درسی ملی) نیز مورد توجه خاص قرار گرفته و تکرار واژه «کارکرد» در اسناد بالادستی، بیانگر اهمیت آن است؛ مثلاً زمینه‌سازی برای شناخت ظرفیت‌های وجودی متریان و کمک به تکوین و تعالی پیوسته هویت آنان، بسترسازی برای کسب شایستگی‌های اساسی و پایه در متریان برای دستیابی به مراتبی از حیات طیبه، تقویت هویت انسانی و اسلامی - ایرانی متریان، ارتقای سطح فرهنگ عمومی افراد جامعه، گسترش عدالت اجتماعی و تحرک اجتماعی طبقات محروم براساس کسب شایستگی‌ها، گسترش اعتماد عمومی و امنیت اجتماعی، ایجاد انسجام اجتماعی و تحکیم وحدت ملی، تنظیم و گسترش روابط فردی و خانوادگی و اجتماعی بر مبنای نظام معیار اسلامی، آزادی‌خواهی و ظلم‌ستیزی بین آحاد جامعه را می‌توان مهم‌ترین کارکردهای نظام تعلیم و تربیت در مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران دانست (دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص. ۳۳۹-۳۴۰)؛ همچنین نگاشتن برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، زمینه را برای رشد و توسعه در آموزش و پرورش فراهم کرده است؛ به گونه‌ای که پیشتر به رشد کمی در آموزش و پرورش، فرهنگ و دیگر ابعاد توسعه توجه می‌شد؛ ولی با گذشت زمان، توسعه کیفی نیز در همه این زمینه‌ها مورد توجه قرار گرفت.

در پی بررسی جایگاه مدرسه در تحقق یافتن سیاست‌های فرهنگی - تربیتی آموزش و پرورش می‌توان این نهاد را راهنمای عمل در عرصه‌های مختلف آموزش و پرورش دانست و از این طریق، هماهنگی میان نهادهایی تربیتی همچون آموزش و پرورش، نهادهای دینی، رسانه ملی و خانواده را در عرصه تربیت افراد افزایش داد. مدرسه از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی در هر کشور محسوب می‌شود که در هدایت، تربیت و کنترل افراد جامعه، نقشی اساسی دارد، مکمل نهاد مقدس خانواده است و شناخت استعدادها و نهفته نسل آتی که بیش از یک چهارم جمعیت کل کشور را تشکیل می‌دهند، بردوش آن است (زرهانی، ۱۳۷۹، ص. ۱۸). با توجه به تأکیدهای راهبردی سیاست‌ها و اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش بر رشد و دستاوردهای کیفی در عرصه فرهنگ و تربیت، بررسی کارکرد در این حوزه ضرورت دارد.

کارکرد را می‌توان عبارت از همان نتیجه مثبت برای کل نظام اجتماعی دانست (Robertson, 2016, p. 404) که دارای دو شکل پنهان و آشکار است. کارکرد آشکار به آن‌گونه کارکردی اطلاق می‌شود که برای آن برنامه‌ریزی شده است؛ درمقابل، کارکرد پنهان یعنی کارکردی که برای دستیابی به آن برنامه‌ریزی نشده و دسترسی بدان از قبیل کارکردهای آشکار، امکان‌پذیر است. کارکرد مدرسه نیز به همین معنی و شامل مواردی است که در آموزش و پرورش عاید دانش‌آموزان می‌شوند؛ به دیگر سخن، این کارکرد، عبارت از نتایجی است که قابل دستیابی و دارای تأثیرهای بالقوه مثبت بر جامعه هستند و به پیامدهای مدرسه به‌عنوان نهاد انطباق‌پذیر با بُعد ارزشی بسیار قوی اشاره می‌کند که در راستای برآوردن نیازهای پایدار جامعه قرار دارد و از عقلانیت ذاتی برخوردار است (گودرزی، ۱۳۹۶، ص. ۳۴). تحقق‌نیافتن اهداف آموزشی و پرورشی یا تحقق نادرست آن‌ها و در نتیجه، آسیب‌دیدن جامعه در زمره کژکارکردهای مدرسه قرار دارد (علاقه‌بند، ۱۳۹۴، ص. ۶۷).

اینک که بیش از چهار دهه از حیات نظام جمهوری اسلامی ایران می‌گذرد، پرسش‌هایی اساسی بدین شرح مطرح می‌شوند: مدرسه چه کارکردهایی داشته است؟ در کدام حوزه، تحقق اهداف فرهنگی - تربیتی با موانع و چالش‌های کارکردی روبه‌رو بوده است؟ این چالش‌ها کدام‌اند؟

اگر آموزش و پرورش به‌عنوان یکی از نهادهای مهم در حوزه تعلیم و تربیت، وظایف خود را به‌درستی انجام می‌داد، مشکلاتی از این دست در جامعه وجود نداشت یا اندک بود: مشکلات فرهنگی‌ای همچون افزایش یافتن تماشای ماهواره و تغییر الگوی مصرف فرهنگی (رضاییان و ادیسی، ۱۳۹۷)، رواج تفکرات غربی، افزایش بدحجابی، گرایش به تجملات و کاهش دین‌داری (طالبان و رفیعی بهابادی، ۱۳۸۹) به‌ویژه در ابعاد عملی و مربوط به مناسک شرعی، عبادات جمعی، مناسک اجتماعی، احکام سیاسی، و شعایر و مشارکت‌های دینی (حبیب‌زاده خطبه‌سرا، ۱۳۸۳؛ شجاعی زند، شریعتی مزینانی و حبیب‌زاده خطبه‌سرا، ۱۳۸۵؛ کرم‌اللهی، ۱۳۹۲؛ موسوی، کاشانی و عزیزآبادی فراهانی، ۱۳۹۷). جایگزین شدن مدل‌های جدید دین‌داری در میان نسل جدید و از جمله دین‌ورزی شخصی و سلیقه‌ای، دین‌داری گزینشی، دین‌داری خودمرجع و فردگرا، دین‌داری قلبی و معنویت عرفانی، تمایل به معنویت‌های نوظهور (آزاد ارمکی و غیاثوند، ۱۳۹۱)، کاستی‌های اخلاقی مانند هنجارشکنی‌ها،

افزایش پرونده‌های قضایی و کم‌کاری در محیط کاری و...، و نیز برخی مشکلات اقتصادی همچون سرقت و اختلاس. مقصود از فهرست کردن این مشکلات، آن نیست که همه مسائل و تقصیرات جامعه برعهده نهاد آموزش و پرورش قرار داده شود؛ بلکه منظور آن است که آموزش و پرورش به عنوان مهم‌ترین نهاد تعلیم و تربیت، نقشی مهم در شکل‌گیری شخصیت‌های برتر انسانی و در نتیجه، جامعه متعالی دارد؛ بنابراین، وجود چنین کاستی‌هایی بر ضرورت بررسی‌های بیشتر کارکرد فرهنگی - تربیتی مدارس و کارکردها و همچنین چالش‌ها و موانع دستیابی به آن‌ها تأکید می‌کند. براساس آنچه گفتیم، می‌توان به تجارب غنی بر مبنای تجارب زیسته مدیران مدارس بین سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۹۸ جهت شناسایی چالش‌ها و موانع کارکردهای مدرسه به منظور انجام دادن هرگونه اصلاحات عمیق ساختاری و فرهنگی مدارس دست یافت.

پیشینه پژوهش

در پی مرور مبانی نظری و پیشینه تحقیق‌های صورت گرفته درباره کارکردهای مدرسه، به پژوهش‌هایی در این زمینه دست می‌یابیم که بدین شرح‌اند:

صفا حیدری (۱۳۸۳) در پژوهشی کارکردهای مدارس در دوران نو را از منظر انتقادی بررسی و نظریه کنش ارتباطی را به عنوان تلاشی برای اصلاح کارکردهای مدارس جدید واکاوی کرده است. وی ابتدا به نقش‌ها و کارکردهای گوناگون مدارس جدید در حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، جنسیتی، نژادی و مشروعیت‌بخشی پرداخته و سپس با بیان نظریه کنش ارتباطی، تفکر انتقادی را با اخلاق و دانش علمی پیوند زده و زمینه را برای کنش سازنده در آموزش و پرورش فراهم آورده است.

غریبی (۱۳۹۴) در پژوهشی کارکردهای تربیتی مدرسه را با توجه به ویژگی‌های فضای مجازی به منظور تبیین وظایف و کارکردهای مدرسه در تربیت دینی بررسی کرده است. براساس یافته‌های این پژوهش، با عنایت به نقشی که فضای مجازی تاکنون در ابعاد مختلف زندگی داشته است، نمی‌توان آن را در تربیت دینی دانش‌آموزان، نادیده گرفت. از جمله کارکردهای اساسی مدرسه، استفاده صحیح و مناسب از فضای مجازی است که با به کارگیری مطلوب اینترنت در قالب سایت، وبلاگ، شبکه‌های اجتماعی، نرم‌افزارها و... نمود می‌یابد.

عمرانی و داوودی مازندرانی (۱۳۹۹) در پژوهشی تأثیر کژکارکردهای نظام آموزش و پرورش بر بزهکاری اطفال و نوجوانان را بررسی کرده‌اند تا به سؤال‌هایی درخصوص چرایی، چگونگی و عوامل بزهکاری و بزده‌دیدگی کودکان و نوجوانان با رویکرد پیشگیرانه پاسخ دهند. آنان نتیجه گرفته‌اند کژکارکردهای مدرسه، عاملی مهم در بزهکاری اطفال و نوجوانان است که خود به دو قسمت ساختاری و عملکردی تقسیم می‌شود؛ همچنین براساس یافته‌های پژوهش آنان، ارتباطی ویژه و تنگاتنگ میان عواملی از مدرسه (از منظر ساختاری و عملکردی) با بزهکاری نسل کودک و نوجوان، برقرار است.

عبدالحسینی (۱۳۹۵) در پژوهشی جایگاه نهاد مدرسه در سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی ایران را با تأکید بر امور تربیتی بررسی کرده است. وی گفتمان سیاستی سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش را نقد کرده و با گفتمان سیاستی مطلوب اسلامی در نظام تربیتی تطبیق داده و نقش مدرسه در سیاست‌های فرهنگی را واکاویده است. در این پژوهش، بررسی و تحلیل اسناد (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و سند برنامه درسی ملی) و سپس مقایسه آن‌ها براساس تعالیم دینی و تأکید و توجه رهبران جمهوری اسلامی و کارکردهای ذکرشده در سند برنامه درسی ملی صورت گرفته که نتیجه آن، نادیده‌انگاشتن بعضی کارکردها و ساختارها، و بی‌توجهی به اصل پرورش و تزکیه و تقدم‌نداشتن آن بر تعلیم در سیاست‌گذاری‌هاست که گفتمان سیاستی موجود (سند تحول) با گفتمان سیاستی مطلوب اسلامی، فاصله بسیار زیاد دارد.

شفیعی (۱۳۹۶) در پژوهشی نشان داده است از میان نه کارکرد آموزش و پرورش، نهاد مسئول اجرای این کارکردها، یعنی مدرسه، در چهار کارکرد نظارت اجتماعی، یگانگی اجتماعی، نوآوری و تغییر، و پرورش و رشد شخصی، نقشی مطلوب ایفا کرده و این کارکردها به بیشترین میزان بر ارتقای رفتار و فرهنگ ترافیک اثر گذاشته است؛ اما عملکرد مدارس در پنج حوزه انتقال فرهنگ، جامعه‌پذیری، گزینش و تخصص، سرمایه‌گذاری و پرورش سیاسی، ضعیف ارزیابی شده است و از دیدگاه معلمان، مدارس در حال حاضر، در این پنج کارکرد، وضعیتی مطلوب ندارند.

چاپمن^۱ (2011) در پژوهشی کارکردهای آشکار و نهان را توضیح داده و نتیجه گرفته است

---

1. Chapman

به‌رغم وجود داشتن کارکردهای پنهان و کژکارکردهای شورای مدرسه در مدارس، بسیاری از دانش‌آموزان از آن‌ها آگاهی ندارند یا نمی‌توانند درباره آن‌ها صحبت کنند. یکی از مهم‌ترین کژکارکردهای مدرسه، محرومیت و بیگانگی ناشی از ناامیدی از یک سازمان (مدرسه) دموکراتیک ساختگی و ترس از این مسئله است که مدیران یا معاونان مدرسه از شوراهای مدرسه به‌عنوان وسیله‌ای غیرمستقیم برای کنترل عملکرد دانش‌آموزان استفاده کنند.

در مجموع، پیشینه پژوهش نشان می‌دهد تاکنون، هیچ تحقیقی با نگاه جامع و نظام‌مند به شناسایی کارکردهای فرهنگی - تربیتی مدرسه براساس تجارب زیسته مدیران انجام نشده است؛ بنابراین، با توجه به خلأ پژوهشی‌ای که در این زمینه وجود دارد، پژوهش حاضر به‌منظور شناسایی چالش‌ها و موانع کارکردهای مدرسه از منظر مدیران مدارس در چهار دهه بعد از انقلاب انجام شده است تا از این طریق، خلأهای موجود در این زمینه پر شوند و راهکاری برای رهایی از چالش‌ها و کژکارکردها به‌دست آید؛ بنابراین، سؤال‌های پژوهش بدین شرح‌اند: چالش‌ها و موانع کارکردهای مدرسه از منظر مدیران مدارس در چهار دهه بعد از انقلاب، کدام‌اند؟ چه کژکارکردهایی براساس تجارب زیسته مدیران مدارس در چهار دهه بعد از انقلاب وجود دارند؟

روش پژوهش

در پژوهش حاضر، بررسی تجربه زیسته از نوع پدیدارشناختی صورت گرفته است. در پدیدارشناسی، توصیف و تفسیر دقیق مظاهر پدیداری در تجربه انسانی انجام می‌شود و بیان تنوع، پیچیدگی و غنای تجربه، موردنظر است (Morrow, Rodriguez and King, 2015). برای انجام دادن این تحقیق، با توجه به ماهیت اهداف و سؤالات پژوهشی، از رویکرد تحلیلی و تفسیری دیکلن استفاده کرده‌ایم. هدف از تحلیل پدیدارشناسی تفسیری، بررسی تجربه، ادراک‌ها، فهم و دیدگاه‌های پاسخ‌گویان در یک مطالعه است. پاسخ‌گویان از طریق تأمل فردی، تجربیات خود را به‌شکلی که برایشان قابل فهم است، تفسیر می‌کنند (Brocki and Wearden, 2006) و پژوهشگر می‌کوشد به جهان شخصی شرکت‌کننده با اتخاذ رویکرد درونی نزدیک شود؛ اما این کار را نمی‌توان به‌شکل مستقیم انجام داد؛ زیرا دسترسی به این جهان، به تصورات و مفاهیم خود محقق بستگی دارد؛ به همین دلیل، معنادار کردن جهان شخصی افراد، مستلزم صورت‌گرفتن یک فرایند تفسیری است که در آن، شرکت‌کنندگان می‌کوشند جهان خود را معنادار کنند و پژوهشگر نیز درصدد معنابخشیدن به این کوشش

شرکت کنندگان است (Smaith and Osborn, 2007).

اطلاعات مورد نیاز برای این پژوهش را با استفاده از شیوه مصاحبه نیمه ساختاریافته جمع آوری کرده ایم. جامعه مطالعاتی تحقیق، شامل افراد مشغول به مدیریت مدرسه در شهر تهران، طی سال های ۱۳۵۸ تا ۱۳۹۸ است و بدین منظور، پانزده نفر را از مناطق ۲۲ گانه تهران با استفاده از شیوه هدفمند انتخاب کردیم. در پژوهش حاضر، تحلیل داده ها با رویکرد هرمنوتیک و به روش دیکلن، فرایندی هفت مرحله ای بدین شرح را طی کرده است: چندین بار مطالعه متن کلیه مصاحبه ها از سوی پژوهشگر؛ تعیین تم های اولیه کدبندی؛ تجزیه و تحلیل متون کدگذاری شده به منظور رسیدن به درکی مشترک از توصیف های صورت گرفته از سوی مصاحبه شوندگان؛ رفع تناقض های موجود در تفسیرهای عرضه شده و رجوع مجدد به مصاحبه ها؛ شناسایی محورهایی که معانی مشترک روزمره را از روش مقایسه متن بازتاب می دهند؛ تبیین روابط بین یافته های مطالعه شناسایی و پیش نویسی از کدها با ذکر مثال هایی از متون مصاحبه ها؛ دسته بندی کدها به کدهای باز (مفاهیم اساسی)، زیرمؤلفه (زیرطبقه) و تم های مضمونی (مقولات). مدت زمان هر مصاحبه، حدود ۹۰ تا ۱۲۰ دقیقه و بنابه فرصت و تمایل شرکت کنندگان، متغیر بوده است. برای حفظ اخلاق پژوهش، از درج نام افراد خودداری شده و به هریک از آنها یک حرف انگلیسی به عنوان کد اختصاص یافته است. در جدول زیر، مشخصات مصاحبه شوندگان را مشاهده می کنیم:

جدول ۱. مشخصات مصاحبه شوندگان

نوع مدرسه	کد اختصاص یافته	سال به کار	تحصیلات	شماره	جنسیت	ردیف
غیردولتی	A	۳۸	دکتری مدیریت کارآفرینی	۶۵	مرد	۱
دولتی	B	۲۳	کارشناسی آموزش و پرورش ابتدایی و پیش دبستان	۵۹	مرد	۲
دولتی	C	۲۴	کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی	۵۸	زن	۳
دولتی	D	۲۸	کارشناسی علوم تربیتی	۶۴	مرد	۴
غیردولتی	E	۲۱	کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی	۴۳	زن	۵
دولتی	F	۱۷	کارشناسی علوم ارتباطات اجتماعی	۴۴	مرد	۶
غیردولتی	G	۱۷	دکتری تاریخ اسلام	۵۲	زن	۷
دولتی	H	۲۵	کارشناسی روان شناسی	۵۶	زن	۸

چالش‌ها و موانع کارکردهای فرهنگی - تربیتی مدارس ... / لیلا تنهایی و دیگران ۲۳

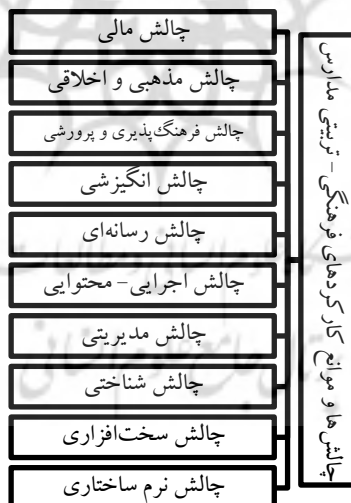
نوع مدرسه	کد اختصاصی	سابقه کار	تحصیلات	سن	جنسیت	رتبه
(استثنایی)			کودکان استثنایی			
دولتی (شاهد)	J	۳۰	کارشناسی الهیات	۶۳	زن	۹
دولتی	K	۲۲	کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی	۵۳	زن	۱۰
غیردولتی	L	۱۰	کارشناسی ارشد الهیات	۳۹	زن	۱۱
دولتی	M	۲۶	کارشناسی ارشد الهیات	۵۵	زن	۱۲
دولتی	N	۲۶	کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی	۵۶	مرد	۱۳
نمونه دولتی	O	۳۴	کارشناسی الهیات	۶۴	زن	۱۴
غیردولتی	P	۲۶	دکتری مدیریت آموزشی	۵۷	زن	۱۵

یافته‌های پژوهش

یافته‌های مطالعاتی در دو بخش، یکی چالش‌ها و موانع، و دیگری کژکارکردهای فرهنگی - تربیتی مدرسه به شرح ذیل معرفی می‌شوند که در هر بخش، به‌منظور رعایت اختصار، به ذکر چند مورد از مصاحبه‌ها اکتفا شده است.

۱. چالش‌ها و موانع

مهم‌ترین چالش‌ها و موانع براساس درونمایه‌های استخراج‌شده از تجارب مدیران مدارس در چهار دهه بعد از انقلاب را در شکل ۱ می‌توان مشاهده کرد:

شکل ۱. چالش‌ها و موانع کارکردهای فرهنگی - تربیتی مدارس

زیرطبقه‌ها و درونمایه‌های چالش‌ها و موانع کارکردهای فرهنگی - تربیتی مدارس در جدول ۲ آمده است. برای رعایت اختصار، صرفاً بخشی از جدول‌ها را آورده‌ایم.

جدول ۲. درونمایه‌های استخراج شده از تجارب زیسته مدیران در ارتباط با چالش‌ها و موانع کارکردهای فرهنگی - تربیتی در چهار دهه بعد از انقلاب

ردیف	طبقه	زیرطبقه	کدهای باز	منبع کدها ^۱
۱				K11 H50 K60 A32 G33
		کمبود منابع مالی دولتی	کمبود بودجه آموزش و پرورش ^۲	
۲			روند نزولی بودجه آموزش و پرورش نسبت به گذشته	K19 D10
۳			فقر اقتصادی در مناطق پایین شهر	J11
۴		چالش	تأثیر وجود امکانات آموزشی ناعادلانه	E73
۵		جذب منابع غیردولتی	نقش فقر امکانات و منابع در اولویت‌گذاری فعالیت‌های فرهنگی - تربیتی	E100
۶			مشکلات مالی در تأمین مخارج فرهنگی - تربیتی	B26
۷	چالش		تأثیر منفی ضعف اقتصادی بر برنامه‌ریزان تربیتی	J96
۸	مالی	چالش	همراهی نکردن و انتظارات فرهنگی و تربیتی خانواده‌های طبقات پایین	A23
۹		برنامه‌ریزی مالی	نگاه کمی به مسائل آموزشی و پرورشی	C35
۱۰			تفکر غلط مبنی بر مصرفی بودن آموزش و پرورش	D30
۱۱			ناکافی بودن کمک‌های دولتی	K76
۱۲		فقر اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی	تفاوت طبقاتی از نظر توزیع امکانات و منابع مالی	E77 K18 E58
۱۳			ضعف فرهنگی و وضعیت محیطی فراگیران	H32 B47 E75

۱. به منظور حفظ مشخصات مصاحبه‌شوندگان، برای هر یک از مدیران، یک حرف انگلیسی به عنوان کد در نظر گرفته شده است و سپس برای ایجاد نظم در مطالب، نقل قول‌ها عددگذاری شده‌اند.
۲. برای برخی زیرطبقه‌ها کدهای زیادی نوشته شده است و این مسئله نشان می‌دهد مدیران زیادی به این کد پرداخته‌اند؛ البته کدهای دیگر که تنها یک منبع دارند نیز دارای اهمیت هستند.

چالش‌ها و موانع کارکردهای فرهنگی - تربیتی مدارس ... / لیلا تنهایی و دیگران ۷۵

ردیف	طبقه	زیر طبقه	کدهای باز	منبع کدها ^۱
۱۴			J44 A21	بی‌عدالتی در دسترسی به امکانات و منابع (محلی - منطقه‌ای)
۱۵			H42	ضعف کمک و خدمت‌رسانی به مدارس استثنایی
۱۶			J12 H63 A23	فقر اقتصادی و پیامدهای تربیتی نادرست
۱۷			C74	تأثیر هزینه‌ها بر عملکرد آموزش ضمن خدمت
۱۸		کمبود	K22	نبود امکانات ایاب‌وذهاب برای دانش‌آموزان
۱۹		تجهیزات و	D29	وجود نداشتن انگیزش مالی کافی
۲۰		زیرساخت	B27	تأکید یک‌جانبه و ناکافی بودن حمایت‌های مالی مردمی
		فیزیکی	K21	در فعالیتهای فرهنگی - تربیتی
۲۱			J16	ضعف آگاهی والدین درباره تربیت دینی فرزندان
۲۲			B29	ضعف باور و اهتمام خانواده در تربیت دینی فرزندان
۲۳		والدین	B34	تضاد فضای تربیتی و اعتقادی خانواده و مدرسه
۲۴			J40 K56	توجه نکردن والدین به رشد مسائل اخلاقی، اعتقادی و ...
۲۵		مدیران	H26 B19	ضعف نگرش و باورهای مدیر به ارزش‌های فرهنگی - تربیتی
۲۶			B37	ضعف اعتقادی مسئولان مدرسه
۲۷			J2	ضعف دانش آموزان در دروس دینی و اعتقادی
۲۸		دانش آموزان	K62	دافعه مستقیم‌گویی مباحث دینی به دانش آموزان
۲۹			D13	شیوع و انتقال سریع ناهنجاری‌های اخلاقی بین دانش آموزان
۳۰		عوامل	B12 H51 D28	ضعف تعهد و رسالت کاری عوامل پرورشی - آموزشی
۳۱		آموزشی و	F21	بی‌علاقگی به مراسم مذهبی
		تربیتی	J5	
۳۲			G16 J26	سطحی‌نگری معلمان در امور دینی و مذهبی فراگیران
۳۳		والدین	D11	فقدان یا ضعف مهارت‌های زندگی در خانواده‌ها و انتقال آن‌ها به دانش آموزان

چالش مذهبی و اخلاقی

چالش فرهنگی-تربیتی

ردیف	طبقه	زیر طبقه	کدهای باز	منبع کدها ^۱
۳۴			ضعف تربیتی پدران در خصوص فرزندان	E59
۳۵			ضعف شناختی خانواده‌ها در خصوص مسائل تربیتی فرزندان	B33
۳۶			موفق نبودن خانواده‌ها در آموزش‌دهی فرزندان	C75
۳۷			تعامل غیرسازنده خانواده و مدرسه در کشف استعداد‌های دانش‌آموزان	E24
۳۸	مدارس	استثنایی	اهمیت‌نداشتن فعالیت‌های پرورشی در مدارس	H19
۳۹	استثنایی	استثنایی	ضعف خدمت‌رسانی مراکز فرهنگی به دانش‌آموزان	H43
۴۰			رضایت‌نداشتن مدارس از کیفیت و محتوای متمرکز برنامه‌های فرهنگی - تربیتی	G10
۴۱			شناخت‌نداشتن عوامل اجرایی بالادستی درباره برنامه‌های فرهنگی - تربیتی	K12
۴۲	ضعف عوامل اجرایی بالادستی		دوگانگی در حوزه تربیت و آموزش از دهه هفتاد به بعد	A5
۴۳			ضعف محتوایی برنامه‌های تربیتی در مدارس دهه‌های هشتاد و نود	G9
۴۴			سطحی بودن فعالیت‌های پرورشی	M27 G13 E19
۴۵			بی‌کیفیت بودن برنامه‌های پرورشی به علت حجم زیاد بخشنامه‌ها	F18
۴۶	چالش انگیزشی		بی‌رغبتی دانش‌آموزان به امور پرورشی به علت فشار قانونی	K77 F12
۴۷			بی‌توجهی در فعالیت‌های فرهنگی به استعداد فراگیران	H17 K67
۴۸			بی‌توجهی در فعالیت‌های فرهنگی به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان	E64
۴۹	چالش رسانه‌ای	اخلاقی و جنسی	تهاجم فرهنگی و ماهواره	J15 H52 A30 A45

چالش‌ها و موانع کارکردهای فرهنگی - تربیتی مدارس ... / لیلا تنهایی و دیگران ۷۷

ردیف	طبقه	زیر طبقه	کدهای باز	منبع کدها ^۱	
۵۰				D6 دامن‌زدن شبکه‌های ماهواره‌ای و فضای مجازی به مشکلات اخلاقی و جنسی دانش‌آموزان	
۵۱		ضعف		B36 ضعف سواد رسانه‌ای عوامل اجرایی مدرسه	
۵۲		سواد		E90 تأثیر دوپهلوی فضای مجازی بر کارکردهای فرهنگی-تربیتی	
۵۳		رسانه‌ای		E84 استفاده نادرست از فناوری معاصر	
۵۴				A31 F68 دسترسی آزاد فراگیران به اطلاعات مجازی	
۵۵				K70 تأثیر فضای مجازی و تبلیغات بر افزایش اعتیاد	
۵۶		اجتماعی		F78 تأثیر وضعیت فضای اجتماعی و تبلیغات سوء رسانه‌ای	
۵۷				C7 انطباق‌نداشتن ساختار آموزشی با فناوری معاصر	
۵۸				A34 C48 همسوبودن فعالیت‌های فرهنگی در راستای سند تحول	
۵۹				G39 حذف مربیان تربیتی و تضعیف ساختار پرورشی	
۶۰	محتوایی چالش اجرایی -			D19 اجباری بودن فعالیت‌های پرورشی	
۶۱				F7 تعامل غیرسازنده و نامتوازن برنامه‌های پرورشی و آموزشی	
۶۲				K69 رویکرد موضعی آموزش مهارتی به‌عنوان راه‌حل موقت	
۶۳				D12 D8 ضعف دانش و مهارت‌های رفتاری کادر پرورشی	
۶۴				C6 غفلت آموزش از مسائل اجتماعی	
۶۵				K15 انسجام کمتر برنامه‌های پرورشی نسبت به دو دهه قبل	
۶۶				B9 عدم انسجام و همسویی برنامه‌های تربیتی	
۶۷				E51 اعمال سلیقه‌های فردی و نامطلوب مدیران	
۶۸		چالش‌های مدیریتی	شخصیتی		C52 نگرش غیرتوسعه‌ای مدیران بالادستی
۶۹					B38 انتخاب و گزینش نادرست عوامل اجرایی
۷۰	گزینش			H49 گزینش و استخدام نادرست کادر آموزشی	
۷۱	نظارتی			B35 H34 ضعف نظارت حرفه‌ای بر عملکرد پرورشی مدارس	
۷۲	چالش شناختی			C80 G99 J39 F24 G97 تأکید بیش‌ازحد بر مسائل شناختی فراگیران	

ردیف	طبقه	زیر طبقه	کدهای باز	منبع کدها ^۱
۷۳			مدرک‌گرایی بسیار زیاد	A16
۷۴	چالش ساخت‌افزایی	امکانات و تجهیزات	تزلزل در برنامه‌ها به سبب تغییرکردن مسئولان	J50
۷۵			فقدان امکانات و تجهیزات لازم برای آموزش‌نوین	C69 M76
۷۶			توجه‌نکردن به محیط فیزیکی مدارس	C53
۷۷		معماری	نقش منفی معماری مدارس بر کارکردایمان و باور دانش‌آموزان	G17
۷۸			انطباق‌نداشتن ساختار آموزشی با نیاز جامعه	C5
۷۹			کوتاه‌بودن عمر طرح‌ها و برنامه‌های فرهنگی	C28
۸۰	برنامه‌ریزی		توجه‌نکردن به تفاوت زبانی در برنامه تربیتی	A15
۸۱			ضعف عملکردی برنامه‌های فرهنگی - تربیتی مدارس	C2
۸۲			عدم توجه به مسائل کیفی آموزش و پرورش	A13 B10
۸۳			ضعف در اجرای برنامه‌ها و طرح‌های فرهنگی - تربیتی	G135
۸۴			نبود تفکر سیستمی در سیاست‌گذاری‌های آموزشی و پرورشی	C33 B31
۸۵	چالش‌های نرم ساختاری		کم‌اهمیتی نظام آموزش و پرورش از نظر سیاست‌گذاران	K59 A33
۸۶		سیاست‌گذاری	سیاسی‌بودن نظام آموزش و پرورش	G101 C63
۸۷			فقدان شناخت جامع سیاست‌گذاران درباره دانش‌آموزان	A27 C18
۸۸			ساختار متمرکز و اعمال قوانین بالادستی	C23 B23 A17 F61 G100
۸۹			تأثیر قانون‌گرایی افراطی بر تحقق‌نیافتن کارکردها	D14 G92 B16 C78 G11 F8 B22
۹۰				

ردیف	طبقه	زیر طبقه	کدهای باز	منبع کدها ^۱
				E57 C25 F27
				C30 G95
۹۱				C45 H36
				B41 N71 P43
۹۲				C62
۹۳		چالش	ضعف دانشی مدیران و متولیان امور تربیتی	
		نیروی		
۹۴		انسانی	بی‌برنامگی و شتاب‌زدگی در اجرای تربیت معلم	

براساس درونمایه‌های استخراج‌شده از تجارب زیسته مدیران طبق جدول ۲، چالش‌ها و موانع کارکردهای فرهنگی - تربیتی مدارس بدین شرح است:

۱-۱. چالش مالی

آن‌گونه که مصاحبه‌شوندگان تجربه کرده‌اند، تأمین منابع مالی آموزش و پرورش از دغدغه‌های مهم سیاست‌گذاران آموزشی در نظام‌های آموزشی کشورهای در حال توسعه است؛ مثلاً به گفته مصاحبه‌شونده K19:

در سال‌های قبل به مباحث اقتصادی اهمیت زیادی داده می‌شد و دولت بودجه زیادی برای آموزش و پرورش می‌داد؛ در حالی که طی ده سال گذشته، بودجه پرورشی، ورزشی، تعمیرات، بهداشت، آموزش و نوسازی که هر کدام باید صرف امور خودش می‌شدند نیز کم شدند تا اینکه الان، همه آن‌ها قطع شد. الان اگر بخواهیم یک اردو ببریم، هزینه زیادی روی دوش مدرسه و والدین گذاشته می‌شود که متأسفانه از عهده این دو خارج است.

از دیگر مشکلات آموزش و پرورش می‌توان نگاه مصرفی به جای نگاه سرمایه‌ای به این نهاد را ذکر کرد. درباره این مسئله، مدیر D30 تأکید کرده است: «باید به مدارس و آموزش و پرورش رسیدگی شود؛ ولی متأسفانه، این را در ذهن ما کرده‌اند که آموزش و پرورش، یک چیز مصرفی است و تولیدی در آن نیست». توزیع ناعادلانه منابع بودجه‌ای در مناطق شهری و روستایی، و فقر امکاناتی که در محیط روستایی وجود دارد، به این قضیه دامن می‌زند و در

همین راستا مدیر J44 اذعان داشته: «نزدیک مدرسه من، یک مدرسه هیئت امنایی با تعداد بیست دانش آموز در کلاس است؛ ولی من چهل نفر دانش آموز در یک کلاس دارم و این، لطمه زیادی به دانش آموزان من وارد می کند».

۱-۲. چالش مذهبی و اخلاقی

یکی از مسائل مهمی که در تربیت دانش آموزان، نقش بسیار اساسی دارد، چالش مذهبی و اخلاقی است که مدیر J16 درباره آن گفته:

خیلی از مشکلات را خانواده ها و اولیا دارند و باید به اولیا بیشتر آموزش دهیم تا دانش آموزان. پدر و مادر، خیلی از مباحث تربیتی را نمی دانند: اینکه چه زمانی حجاب را یاد بدهند، چه زمانی تربیت جنسی درستی بکنند و... و این خیلی مشکل ساز است.

۱-۳. چالش فرهنگ پذیری و پرورشی

یکی دیگر از مهم ترین چالش های مدارس، فرهنگ پذیری و انتقال فرهنگ است که در تربیت و فرهنگ سازی دانش آموزان، نقشی مهم دارد. درباره این مسئله، مدیر F55 گفته است: «دانش آموزی در زمان معاونتم داشتم که خیلی دانش آموز خوبی بود و از جهت درسی نیز قوی بود؛ ولی به خاطر فقر و اعتیاد پدر و مادر خود، در بزرگسالی به تکدیگری روی آورده بود»؛ همچنین مدیر D11 گفته است:

مشکل ما دانش آموزان نیستند؛ بلکه خانواده ها، آموزش و پرورش و جامعه است که اگر این سه قشر درست شوند، دانش آموزان نیز درست می شوند. بچه ای که هفت سال در دامن مادری که اعتقاد دینی ندارد، بزرگ می شود، وقتی با افکار ناموزون وارد مدرسه می شود، یک مربی باایمان اگر کاربلد باشد، می تواند این بچه را به راه بیاورد که معلم کاربلد هم کم است.

مدیر A5 نیز گفته است:

با خروج از بحران جنگ و ظهور شبکه های اجتماعی، دوگانگی و تعارض درحوزه فرهنگ و تربیت و حتی آموزش با شتاب زیادی بالا گرفت؛ تا جایی که دیگر ارتباط معنی داری بین انتظارات فرهنگی - تربیتی نظام آموزش و پرورش و دانش آموزان مدارس و معلمان دیده نمی شود.

۴-۱. چالش انگیزشی دانش‌آموزان

مدیر E64 درباره این مسئله گفته است:

آموزش و پرورش برای همه مدارس، یک دستورالعمل صادر می‌کند که همین امر باعث می‌شود به نیازها، تفاوت‌های فردی، استعدادها و توانایی‌های دانش‌آموزان، گویش و فرهنگ حاکم بر منطقه توجهی نشود و در نتیجه، انگیزه و شور و شوق دانش‌آموزان به شکوفایی استعدادهایشان کمتر شود.

۵-۱. چالش رسانه‌ای

مدیر J15 درباره این مسئله اذعان داشته:

در دهه هشتاد، ورود ماهواره به خانه‌ها و در دهه نود، فضای مجازی و ارتباطات، باعث مشکلات فرهنگی و تهاجم فرهنگی زیادی شده است. ما به اندازه حمله فرهنگی کار نکردیم و در مقابل پروژه‌های خرابکارانه و راهبردی آن‌ها برای تخریب فرهنگ جامعه اسلامی، اقدام ما ناکافی بوده است.

مدیر B36 نیز در تأیید این مشکل گفته: «ضعف سواد رسانه‌ای در ارکان آموزشی و خانواده باعث شده است که تهاجم فرهنگی، بیشتر به عمق جان افراد و دانش‌آموزان رخنه کند و آسیب بزند».

۶-۱. چالش اجرایی - محتوایی

یکی از مشکلاتی که در آموزش و پرورش وجود دارد، کمبود نیروی زبده و توانمند از جهت علمی، اخلاقی، دینی و... است که مدیر D12 درباره آن گفته: «به دلیل مشکلاتی که کادر مدرسه از جهت مالی، پرستیژ اجتماعی و... دارند، افراد قوی زیادی وارد این حیطه نشده‌اند و نیروهای ضعیف نمی‌توانند رسالت مهم آموزش و پرورش را به‌دوش بگیرند که در این زمینه، ضعف زیادی وجود دارد».

همچنین یکی از چالش‌های مهم در آموزش و پرورش، کم‌توجهی به رشته علوم انسانی است که باعث می‌شود مدیران و افراد توانمندی تربیت نشوند. مدیر G12 درباره این مسئله گفته است: «وقتی به مدیران بالادستی گفته می‌شد که در رشته علوم انسانی، تحول ایجاد کنند و آن‌ها را تقویت کنند؛ ولی باز همان شیوه قدیمی خود را ادامه می‌دادند و هیچ جذایبی برای رشته علوم انسانی ایجاد نمی‌کنند».

۷-۱. چالش مدیریتی

مدیران به عنوان حلقه اتصال جامعه و آموزش و پرورش، در بهبود روند آموزش و پرورش اهمیت فراوان دارند؛ از این روی، هر ضعفی در شخصیت، گزینش، برنامه ریزی، نظارت و... آن‌ها وجود داشته باشد، سبب می شود آموزش و پرورش و دانش آموزان لطمه بسیار زیاد ببینند. مدیر B38 درباره این مسئله گفته است:

گزینش نادرست مدیر مدرسه و عوامل اجرایی مدرسه (که متأسفانه، الان از طریق رابطه انجام می شود؛ در حالی که در دهه های اول و دوم پس از انقلاب، گزینش ها بهتر انجام می شد و افراد، بیشتر متعهد بودند) در عدم موفقیت کارکردهای مدرسه، مؤثر هستند. مدیر C52 نیز اذعان داشته است: «سیاست گذاران آموزش و پرورش به دلیل عدم آموزش و مهارت کافی، نگرش کوتاه مدت و ملموس به کارکردهای فرهنگی دارند و همین امر سبب شده است تا تحولات عمیق و مؤثری رخ ندهد».

۸-۱. چالش شناختی

یکی از مهم ترین چالش ها تأکید بیش از حد بر رشد شناختی و توجه نکردن به دیگر ابعاد رشد است. مدیر G38 درباره این مسئله گفته:

پرنگ شدن بعد آموزشی باعث شده است که کمتر به مسائل فرهنگی پرداخته شود؛ در نتیجه، دانش آموزان با توجه بیشتر به دریافت مدرک، بدون اینکه استعدادها و توانایی هایشان در همه زمینه ها رشد کند یا در حیطه علاقه و استعداد هایشان قدم بردارند، به غول عظیم کنکور فکر می کنند و تمام وقت و انرژی خود را به آن اختصاص می دهند.

۹-۱. چالش سخت افزاری

نبود تجهیزات و فضای لازم برای دانش آموزان سبب می شود آنان در آموزش، تربیت و فراگیری فرهنگ، دچار مشکلاتی شوند. مدیر C69 درباره این مسئله گفته است: «یکی از مشکلاتی که وجود دارد، این است که محیط فیزیکی مدرسه برای آموزش های مختلف و نوین، مناسب نیست و تجهیز نیز نشده است که همین امر در روند آموزش دانش آموزان، اختلال ایجاد می کند».

۱۰-۱. چالش نرم ساختاری

از جمله چالش های نرم افزاری ای که مدیران بارها به آن ها اشاره کرده اند، چالش های حوزه برنامه ریزی، سیاست گذاری، ارزیابی، تمرکز ساختاری و تربیت نیروی انسانی است که در

اینجا درخصوص هریک از آن‌ها نقل قولی از مدیران آورده‌ایم:

الف) برنامه‌ریزی: درباره این مسئله، مدیر A13 گفته: «شتاب‌زدگی در رشد آموزشی بعد از جنگ تحمیلی باعث شده است که توجه چندانی به مسائل کیفی آموزشی و پرورشی نگردد و بیشتر، مسائل کمی از جمله ساخت مدارس و کتابخانه و فرهنگسراها و... در اولویت قرار بگیرد».

ب) سیاست‌گذاری: مدیر C63 درباره این مسئله گفته:

آموزش و پرورش ما یک نظام و سازمان سیاسی است که صرفاً آموزش نیست. وقتی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان با تغییر دولت تغییر کنند، ما نمی‌توانیم روال علمی و منطقی را در آموزش و پرورش داشته باشیم؛ زیرا با تغییر دولت، مدیرکل، معاونین و مدیران و... خط‌مشی‌ها و... هم عوض می‌شوند و آموزش و پرورش به صورت سلیقه‌ای و سیاسی اداره می‌شود.

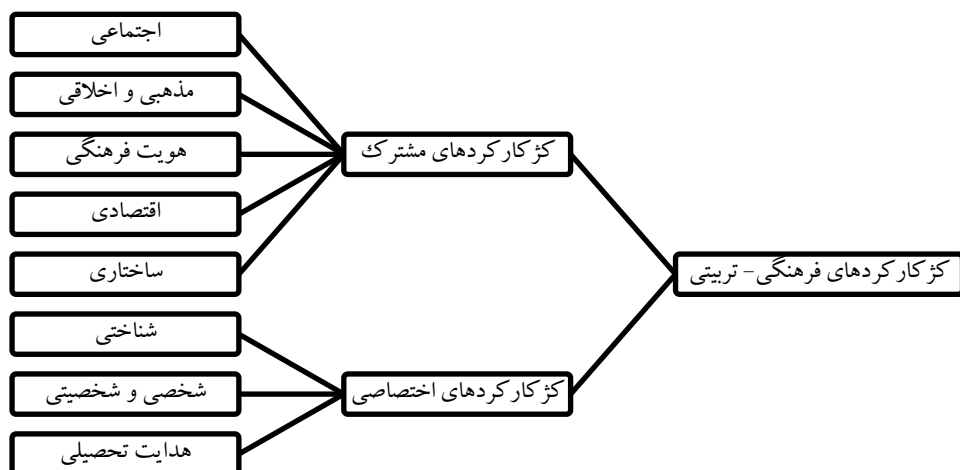
ج) تمرکز ساختاری: درباره این مسئله، مدیر B23 گفته: «بحث تمرکز و عدم تمرکز و اعمال قوانین بالادستی برای مدرسه، مشکل‌ساز شده است؛ زیرا مدارس بدون توجه به فرصت‌ها و تهدیدهای منطقه‌ای و مدرسه‌ای، قوانینی را وضع می‌کنند که همه مدارس، آن‌ها را انجام دهند».

د) تربیت نیروی انسانی: درباره این مسئله، مدیر C62 گفته است: «جذب نیروی انسانی در روند اجرای این کار، بعضی دروس را حذف کرد و طرح چهار سال، سه‌ساله شد. به‌خاطر کمبود نیروی انسانی، خیلی زود وارد بازار شدند که این شتاب‌زدگی در درازمدت به مشکل برمی‌خورد».

۲. کارکردهای مدرسه

براساس مصاحبه صورت‌گرفته با مدیران مدارس، کارکردها در مؤلفه‌های مضمونی‌ای همچون مؤلفه‌های شناختی، اجتماعی، شخصی - شخصیتی، دینی، فرهنگی، اخلاقی، اقتصادی

و هدایت تحصیلی شناسایی شدند که آن‌ها را در شکل ۲ مشاهده می‌کنیم:

شکل ۲. کژکارکردهای فرهنگی - تربیتی مدارس

در جدول ۳، زیرطبقه‌ها و درونمایه‌های کژکارکردهای فرهنگی - تربیتی در طول چهار دهه بعد از انقلاب را مشاهده می‌کنیم. براساس یافته‌های پژوهش، نه تنها اهداف غایی نظام تعلیم و تربیت در این حوزه‌ها تحقق نیافته؛ بلکه نتایجی زیان‌بار و بعضاً تضعیف‌کننده نیز به دست آمده است.

جدول ۳. درونمایه‌های استخراج‌شده از تجارب زیسته مدیران در ارتباط با کژکارکردهای فرهنگی - تربیتی در طول چهار دهه بعد از انقلاب

ردیف	طبقه	زیرطبقه	کدهای باز	منبع کدها
۱	تربیتی - فرهنگی	بی‌عدالتی	شکل‌گیری پنهان بی‌عدالتی آموزشی در دهه‌های هشتاد و نود	L76
۲		آموزشی	رده‌بندی مدارس از نظر کیفیت آموزشی و ورودی از سوی مسئولان	P51
۳		ضعف تربیت	تضعیف رویکرد مهارت‌آموزی	C10
۴		مهارت و اجتماعی	وجود نداشتن برنامه‌های سازگاری اجتماعی برای دانش‌آموزان ضعیف	B119
۵				تضعیف رفتار اجتماعی

ردیف	طبقه	زیر طبقه	کدهای باز	منبع کدها	
۶		ضعف هویت اجتماعی	سردرگمی جوانان از نظر اجتماعی	K75	
۷			اجبار در آموزش موضوع‌های دینی در مدارس دولتی	M12 F74	
۸		دین‌زدگی فراگیران	افراط دینی در آموزش‌دهی موضوع‌های دینی مدارس در دهه‌های شصت و هفتاد	A46	
۹			جو سخت‌گیرانه پرورشی و تربیت دینی در دهه‌های شصت و هفتاد	F39	
۱۰		نفاق	انتقال مفاهیم منفی از طریق عملکرد نفاق‌آمیز	M31	
۱۱		تضعیف فرهنگ نماز	غفلت از فریضه نماز	G120	
۱۲			ضعف رفتار اعتقادی	C60	
۱۳	کثر کارکرد مذهبی و اخلاقی	ضعف اعتقادی	کم‌رنگ‌شدن آموزش با رویکرد دینی در دهه‌های هشتاد و نود	M34	
۱۴			دست‌نیافتن به اهداف تعیین‌شده در امور اعتقادی	L5	
۱۵			دین‌گریزی دانش‌آموزان	N61	
۱۶			ضعف اعتقادی معلمان در باور به انقلاب و اسلام	C67	
۱۷			ضعف تربیت عملی دینی	تأکید بیش‌ازحد بر آموزش نظری در دوران بعداز انقلاب و غفلت از تربیت عملی	M42
۱۸				ضعف دانش‌آموزان در رعایت ادب و احترام‌گزاردن به معلمان	A53
۱۹		ضعف تربیت اخلاقی	اولویت‌داشتن مسائل و تربیت اقتصادی بر مسائل اخلاقی در دهه نود	P111	
۲۰		ضعف اخلاقی	ضعف معلمان در انتقال‌دادن ارزش‌های اخلاقی به دانش‌آموزان	N112	
۲۱			آموزش‌دهی نادرست تربیت جنسی به دانش‌آموزان	B30	

ردیف	طبقه	زیر طبقه	کدهای باز	منبع کدها
۲۲			سردرگمی جوانان از نظر اخلاقی	K74
۲۳			کم‌رنگ شدن ارزش‌های اخلاقی حجاب و حیا در دهه‌های هشتاد و نود	H46 G29
۲۴	ضعف هویت		تبدیل شدن رذیلت همجنس‌گرایی به فضیلت	A44
۲۵	اخلاقی		وجود نداشتن توازن در رشد علمی و فضایل اخلاقی فراگیران	G20
۲۶			رعایت نکردن احترام بزرگسالان	G31
۲۷			مشکلات رفتاری و اخلاقی متعدد در مدرسه	C57
۲۸			روابط ناسالم دختران و پسران	D122
۲۹			اراده ضعیف نوجوانان و جوانان در کنترل کردن غرایز خود	J83
۳۰	ضعف در تربیت جنسی		نقش ضعیف و انفعالی مدرسه در تربیت جنسی دانش‌آموزان	G131
۳۱			صورت‌نگرفتن آگاهی‌رسانی لازم به والدین درباره تربیت جنسی دانش‌آموزان	B132
۳۲			وجود داشتن ناهنجاری‌های اخلاقی در میان دانش‌آموزان از دهه هشتاد	H18
۳۳		ضعف خودآگاهی و هویت ملی	وارونگی فرهنگی نسل دهه‌های هشتاد و نود	A43
۳۴		تضعیف فرهنگ ازدواج	ضعف اطلاعاتی نسل سوم درباره مسائل ملی	G27
۳۵		تضعیف فرهنگ ازدواج	تضعیف فرهنگ ازدواج و نقش آن در سلامت روانی	G126
۳۶		تمرکز ساختاری	دست‌نیافتن مدارس دارای تمرکز ساختاری به نتایج ایدئال پرورشی	M67
۳۷		جو و فرهنگ سلسله‌مراتبی	ارتباط سلسله‌مراتبی در آموزش و پرورش	N73

ردیف	طبقه	زیر طبقه	کدهای باز	منبع کدها
۳۸		ضعف نظارتی	نبود ساختار نظارتی قوی	P130
۳۹		تضعیف ارزش‌های اسلامی	نفوذ جریان‌های تفکر غیراسلامی در ساختار نظام آموزش و پرورش	G5
۴۰		انسجام‌نداشتن برنامه تربیتی	کم‌کاری مسئولان در انسجام‌دهی به کارها	L87
۴۱	کثر کارکرد اقتصادی	غفلت از کارآفرینی فراگیران	تضعیف روحیه کارآفرینی فراگیران	P114 H45
۴۲		کثر کارکرد اقتصادی	ضعف تربیت اقتصادی دانش‌آموزان	E29
۴۳			تأکید بیش‌ازحد بر موفقیت در کنکور	L54
۴۴			اولویت‌داشتن مسائل آموزشی بر مسائل پرورشی	O51 C58 E15
۴۵		تأکید افراطی بر رشد علمی	تأکید افراطی بر رشد شناختی	K47 L52 G98
۴۶	کثر کارکرد شناختی (دهه‌های هشتاد و نود)	ضعف در تحقق بخشیدن رویکرد پژوهش‌محور	N17	
۴۷			فراهم‌نکردن امکان نقد مباحث دینی در دهه نود	O90
۴۸		حافظه‌پروری	ضعف قدرت تحلیل و تمیز فراگیران در دهه‌های شصت و هفتاد	P48
۴۹		تضعیف خلاقیت و	کم‌توجهی به خلاقیت علمی به‌رغم اعمال فشارهای زیاد در دهه‌های هشتاد و نود	B109
۵۰		شکوفایی علمی	تأثیر منفی ارزشیابی کمی بر خلاقیت دانش‌آموزان	F40
۵۱		وجودنداشتن تربیت و	صورت‌نگرفتن کارآفرینی علمی در دهه نود	P103

منبع کدها	کدهای باز	زیر طبقه	طبقه	ردیف
		روحیه کارآفرینی		
G97	مدرک‌گرایی به‌عنوان خروجیِ مدرسه	مدرک‌گرایی		۵۲
M4	بی‌توجهی به‌شخصیت‌های چندگانه‌دانش‌آموزان	رشد نامتعادل		۵۳
N57 L59	پرورش نیافتن ظرفیت‌های روانی	فراگیران		۵۴
		وجودنداشتن حس تعلق و دلبستگی		
M26	ضعیف‌بودن جوّ شادی و نشاط در مدرسه	دانش‌آموزان به مدرسه		۵۵
L48	بی‌توجهی به تفاوت‌های فردی از طریق اعمال‌کردن آیین‌نامه‌های یکسان	بی‌توجهی به تفاوت‌های فردی		۵۶
C21	بی‌توجهی به تفاوت‌های فردی (تعالی هویت فردی)			۵۷
L78	نبود تفکر خلاق و مهارت در دانش‌آموزان			۵۸
N89	توجه افراطی به انتقال مطالب علمی و جوّ بوروکراتیک در دوران قبل از انقلاب	وجودنداشتن خلاقیت و تفکر خلاق		۵۹
L86	کم‌کاری مسئولان در خلاقیت پرورشی- فرهنگی			۶۰
L72	ایجادنشدن عزت‌نفس در دانش‌آموزان	ضعف در رشد شخصیتی (عزت‌نفس)		۶۱
L85	کم‌کاری مسئولان در توجه به رشد شخصیت و عزت‌نفس دانش‌آموزان			۶۲
N91	نفوذ و تهاجم فرهنگ غربی بر جامعه در دهه‌های اخیر	روحیه انفعالی فراگیران		۶۳

ردیف	طبقه	زیر طبقه	کدهای باز	منبع کدها
۶۴		تضعیف خودکنترلی فراگیران	اعمال فشار و قانون در فعالیتهای فرهنگی - تربیتی	P77
۶۵		تضعیف روحیه مسئولیت‌پذیری فراگیران	دوری از واقعیت زندگی در فعالیتهای فرهنگی - تربیتی	E17
۶۶	تضعیف هدایت تحصیلی فراگیران	ضعف	غفلت از فرایند استعدادیابی دانش‌آموزان	P120
۶۷		هدایت	غفلت از هدایت تحصیلی فراگیران	A123 N43
۶۸		تحصیلی فراگیران	هدایت تحصیلی دانش‌آموزان ضعیف به سمت مهارت‌آموزی	C49

در ادامه، نظرهای مدیران درباره برخی کژکارکردهای نظام آموزشی ذکر خواهد شد:

۱-۲. کژکارکرد اجتماعی

یکی از کژکارکردهای مهم اجتماعی در نظام آموزش و پرورش، بی‌عدالتی آموزشی است که مدیر P51 درباره آن گفته: «آموزش و پرورش مثل اینکه می‌خواست افراد غنی را از فقیر و خانواده‌های شهدا و ایثارگران را از افراد عادی جدا کند که این کار لطمه زیادی به دانش‌آموزان زد». از دیگر آسیب‌های اجتماعی می‌توان ضعف تربیت و هویت اجتماعی را نام برد که به فرایند اجتماعی شدن دانش‌آموزان و نقش‌پذیری آنان در آینده ضربه می‌زند. مدیر K75 درباره این مسئله گفته است:

اگر حرفه‌آموزی به دانش‌آموزان با برنامه‌ریزی راهبردی صورت می‌گرفت، الان، کمتر جوانان سردرگم داشتیم که مشکلات اقتصادی و اجتماعی، گریبان‌گیر آنها بود؛ مثلاً در زمینه اخلاقی، چون بی‌کار هستند، رو به مفاسد اخلاقی و اجتماعی و اقتصادی می‌آورند. و خودشان نمی‌دانند چه می‌کنند.

۲-۲. کژکارکرد مذهبی و اخلاقی

یکی از مهم‌ترین کژکارکردهایی که همه مدیران به آن اشاره کرده‌اند، کژکارکرد مذهبی و اخلاقی است که در اینجا نظرهای برخی از آنها درباره آن را ذکر می‌کنیم. مدیر F39 درباره افراط دینی گفته است: «آن چیزی که من از دوره خودم یاد می‌آید، این است که سخت‌گیری‌های

زیادی روی حجاب ما داشتند که حتماً مقنعه‌های چانه‌دار، جوراب‌های ضخیم و مانتوهای بلند و... بپوشیم که همین باعث می‌شد دین برای خیلی‌ها زنده شود». مدیر P111 درباره ضعف تربیت اخلاقی گفته است:

دانش‌آموز باید از نظر اخلاقی، خوب پرورش پیدا بکند؛ درحالی که نظام آموزش و پرورش از اول، سیمای شغلی را برای بچه‌ها ترسیم می‌کند که دانش‌آموز باید پزشک شود، معلم شود و... که نباید این‌طوری باشد؛ چون در این نگاه هم دانش‌آموز مولد نیست و مشروعیت خود را از دست داده و دیگر معلم، صاحب قدرت نیست. اگر معلم بخواهد درباره اخلاق بگوید، دانش‌آموز می‌گوید: «جامعه که برای اخلاق به من پول نمی‌دهد!».

۳-۲. کژکارکرد هویت فرهنگی

یکی از کژکارکردهای فرهنگی‌ای که مدیران به آن پرداخته‌اند، ضعف خودآگاهی و هویت ملی است که مدیر G27 درباره آن گفته: «متأسفانه، نسل سوم ما درباره مسائل ملی خودشان نیز اطلاعات زیادی ندارند و این کارهایی را در حد فرمالیته و امتیازگرفتن و سطحی انجام می‌دهند».

۴-۲. کژکارکرد اقتصادی

مدیر H45 با تکیه بر ضعف در کارآفرینی درباره کژکارکرد اقتصادی گفته است: «خیلی از دانش‌آموزان مشکلات مالی فراوانی دارند؛ چه زمان تحصیل و حتی بعد از آن که این باعث می‌شود از نظر کارآفرینی نتوانند درآمدزایی داشته باشند».

۵-۲. کژکارکرد ساختاری

یکی دیگر از کژکارکردهایی که مدیران به آن اشاره کرده‌اند، کژکارکرد ساختاری است؛ مثلاً مدیر M67 درباره تمرکز ساختاری گفته:

تمرکز ساختاری‌ای که در آموزش و پرورش حاکم است، باعث شده است که از توانایی‌ها و استعدادهای معلمان و معاونت‌های آموزشی و پرورشی و دیگر کادر اجرایی استفاده نشود و تصمیم‌گیری‌ها در مدیران بالای سازمان متمرکز شود که همین امر، آسیب‌زننده است.

۶-۲. کژکارکردهای شناختی

براساس تجارب مدیران، یکی از مهم‌ترین کژکارکردهای شناختی در نظام آموزش و پرورش، تأکید افراطی بر رشد علمی (علم‌زدگی افراطی) است که مدیر O51 درباره آن گفته: «یکی از مشکلات سازمان آموزش و پرورش این است که ارجحیت را به مسائل آموزشی و کلاس‌های تقویتی

می‌داد». از دیگر کارکردهای شناختی می‌توان حافظه‌پروری، تضعیف خلاقیت و شکوفایی علمی، وجودنداشتن روحیه کارآفرینی، و علم‌زدگی افراطی را نام برد.

۲-۷. کارکردهای شخصی و شخصیتی فراگیران

این دسته از کارکردها شامل مواردی بدین شرح است: رشد نامتعادل فراگیران، تضعیف روحیه تعلق دانش‌آموزان به مدرسه، بی‌توجهی به تفاوت‌های فردی، وجودنداشتن خلاقیت و مهارت تفکر خلاق، ضعف در کشف و هدایت استعدادها، فراگیران، ضعف در رشد عزت‌نفس، تقویت روحیه انفعالی فراگیران، و تضعیف انگیزه و روحیه خودکنترلی و مسئولیت‌پذیری فراگیران؛ مثلاً مدیر M4 درباره رشد نامتعادل فراگیران گفته است:

مدرسه توجه به بعد آموزش را در اولویت قرار می‌دهد؛ درحالی که باید به ابعاد دیگر نیز توجه کند؛ زیرا چندبعدی بودن دانش‌آموز، باعث افزایش امید و انگیزه وی می‌شود و اگر او در یک بعد شکست خورد، چون دارای چند واحد فعال است، به زمینه‌های دیگر نیز توجه کند؛ زیرا چندبعدی بودن دانش‌آموز، باعث افزایش امید و انگیزه وی می‌شود و اگر در یک بعد شکست خورد، چون دارای چند واحد فعال است، در زمینه‌های دیگر نیز می‌تواند تلاش کند و به موفقیت دست پیدا کند؛ درحالی که در واقعیت، این چنین نیست و فقط در بعد آموزشی رشد می‌کنند.

همچنین درباره ضعف در رشد شخصیتی، مدیر L72 گفته: «از چیزهایی که آموزش‌وپرورش در آن، ناموفق بوده است، عزت‌نفس بچه‌ها است؛ زیرا با اجرای روش‌های آموزش مستقیم و ارزش‌نگذاشتن برای آن‌ها عزت‌نفس دانش‌آموزان را می‌کشند». مدیر دیگری (E17) نیز درباره تضعیف روحیه مسئولیت‌پذیری فراگیران اذعان داشته است:

فشار درسی و تأکید بیش‌ازحد جو علمی مدرسه بر دانش‌آموزان باعث شده وقتی آنان به منزل می‌روند، صبح تا شب هم درس بخوانند؛ یعنی فقط تکلیف داشته باشند و حفظ کنند که این، باعث دوری بچه‌ها از مسئولیت خانوادگی شده است.

۲-۸. کارکرد هدایت تحصیلی

یکی از مهم‌ترین ابعاد نظام آموزش‌وپرورش، هدایت تحصیلی است که در آن، دانش‌آموزان، متناسب با استعدادها و علایق خود، به سمت رشته‌ها و کارهایی خاص سوق داده شوند؛ اما ضعف یا عملکرد نادرست در هدایت تحصیلی دانش‌آموزان، سبب بروز آسیب‌هایی جبران‌ناپذیر برای آنان و جامعه می‌شود. مدیر P120 درباره این مسئله گفته است: «آموزش -

و پرورش در دهه‌های اخیر، بیشتر براساس جَوَزَدگی و تب‌وتاب زمانه، دانش‌آموزان را به رشته‌های تحصیلی خاصی بدون توجه به استعداد و علایق آن‌ها سوق داده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی عملکرد گذشته یک نهاد آموزشی و تربیتی با رویکرد آسیب‌شناسانه، در شناسایی کاستی‌ها مفید است و بنابراین، به‌منظور انجام‌دادن برنامه‌ریزی‌های مؤثرتر بعدی، سرنخ‌های مهمی را در اختیار ما می‌گذارد و از تکرار و تداوم سیاست‌ها و برنامه‌های ناکارآمد جلوگیری می‌کند؛ از این روی، تحقیق‌های آسیب‌شناختی دربارهٔ مدارس نیز از این نظر، دارای نقشی بسیار مهم و تعیین‌کننده‌اند؛ به‌ویژه از آن جهت که به‌نظر می‌رسد هویت فرهنگی نسل جوان، متناسب با تراز جمهوری اسلامی نیست و مدارس به‌عنوان نهاد رسمی تربیت و فرهنگ‌سازی در این زمینه، نیازمند آسیب‌شناسی دقیق هستند.

مدیران از سویی با سطوح پایین‌تر مجموعه، اعم از معلمان و دبیران، والدین و دانش‌آموزان ارتباط مداوم دارند و از سوی دیگر، با سطوح بالاتر تصمیم‌گیری هم مرتبط هستند و به عبارتی حلقهٔ اتصال رده‌های بالا با پایین به‌شمار می‌آیند؛ لذا نگاه سیستمی دارند و همچنین به‌عنوان افرادی که از تمام ابعاد برنامه‌ها و عملکردهای سازمانی اطلاع دارند، منبعی مهم برای کسب اطلاعات در این زمینه محسوب می‌شوند. به‌صورت خاص، تحقیقات پدیدارشناختی و بررسی تجارب زیسته می‌تواند اطلاعاتی کیفی و غنی را در اختیار پژوهشگران بگذارد و بر این اساس، در پژوهش پیش‌روی، چالش‌ها و موانع کارکردهای فرهنگی - تربیتی مدارس در چهار دههٔ بعد از انقلاب اسلامی ایران را براساس تجارب زیستهٔ مدیران مدارس بررسی کردیم.

درونمایه‌های استخراج‌شده از تجارب مدیران مدارس درخصوص چالش‌ها و موانع کارکردهای فرهنگی - تربیتی براساس تجارب زیستهٔ مدیران مدارس در چهار دههٔ بعد از انقلاب در ابعاد مالی، مذهبی و اخلاقی، فرهنگ‌پذیری و پرورشی، انگیزشی، رسانه‌ای، اجرایی - محتوایی، مدیریتی، شناختی، سخت‌افزاری و نرم ساختاری به‌دست آمد. چندتباری بودن چالش‌ها و موانع بر ضرورت طراحی برنامه‌های اصلاحی چندجانبه و نگاه سیستمی در این زمینه تأکید می‌کند.

علاوه بر آن، کژکارکردهای استخراج شده از مصاحبه با مدیران مدارس، شامل هشت مؤلفه مضمونی با تقسیم‌بندی کژکارکردهای مشترک (مشمول بر اقسام اجتماعی، مذهبی و اخلاقی، هویت فرهنگی، اقتصادی و ساختاری) و کژکارکردهای اختصاصی تحت عناوین شناختی، شخصی و شخصیتی، و هدایت تحصیلی شناسایی شدند. از این نظر، یافته‌های تحقیق با یافته‌های پژوهش داوودی مازندرانی (۱۳۹۵) که به کژکارکردهای ساختاری و عملکردی مدرسه در فرایند بزهکاری اطفال و نوجوانان اشاره می‌کند، همسویی دارد؛ همچنین یافته‌های این مقاله با بخشی از پژوهش جاپمن (۲۰۱۱) که در آن، توضیح کارکردها و کژکارکردهای آشکار و نهان صورت گرفته است، با کژکارکرد محرومیت و بیگانگی ناشی از ناامیدی و کنترل و نظارت بیش از حد مدیران، همسو است.

براساس یافته‌های این پژوهش، رشد نکردن استعدادها و توانایی‌های شخصی، و بی‌توجهی به تفاوت‌های فردی از مهم‌ترین مشکلات نظام آموزشی ایران هستند؛ بدین شرح که فقط به رشد یک بُعد از استعدادهای دانش‌آموزان پرداخته می‌شود و معمولاً معلمان به استعداد دانش‌آموزان در درس‌های ریاضی، علوم و زبان توجه می‌کنند و بقیه استعدادها را نادیده می‌گیرند. این یافته با پژوهش نعمتی (۱۳۹۰) همسویی دارد. در این حالت، دانش‌آموزانی که در زمینه‌های دیگری استعداد دارند، از دایره توجه مربیان خارج می‌شوند و در نتیجه، دانش‌آموزان به صورت تک‌بعدی رشد می‌کنند.

یکی از دیگر چالش‌ها و کژکارکردهای مدرسه، بی‌توجهی به تربیت اقتصادی و مهارت-آموزی شغلی و کمبود منابع و تأمین مالی است که احمدی، عباس‌زاده، درویشی و میرجوانی زنگنه (۱۳۹۵) در پژوهش خود به آن اشاره کرده‌اند. آموزش و پرورش ایران در مواجهه با تقاضای روزافزون شهروندان برای آموزش‌دهی کیفی و کافی با کمبودهای شدید در زمینه تأمین مالی و وجود نداشتن کارایی در صرف منابع مالی اندک، روبه‌روست و این مسئله، سبب بروز چالش‌هایی اساسی مانند تحقق نیافتن پوشش تحصیلی صددرصدی، ناکافی و غیراستاندارد بودن زیرساخت‌ها، و کیفیت پایین عناصر آموزشی شده است.

بدین ترتیب، اگرچه نقش بی‌بدیل مدیران، معلمان، و دیگر عوامل پرورشی و سازمانی مدرسه در شکل‌گیری کارکردهای مدرسه بر هیچ کس پوشیده نیست، مدرسه، سیستم بازی است که در آن، محتوای کارکردها توسط مؤلفه‌ها و متغیرهای درون‌سازمانی و عوامل محیطی،

سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و حتی اقتصادی و... مدیریت و رهبری می‌شود؛ بنابراین، مدیران و رهبران آموزشی با نگاه راهبردی آینده‌نگر می‌توانند کارکردهای مدرسه را در عرصه فرصت‌ها و تهدیدهای محیطی به‌درستی رهبری کنند.

نهاد آموزش و پرورش، رکن اساسی در تعالی و بالندگی همه‌جانبه هر کشوری به‌شمار می‌آید؛ از این روی باید در وضعیت این نهاد از جهت دستیابی به شاخص‌های موفقیت برای تحقق بخشیدن تعالی و بالندگی همه‌جانبه کشور یا دست‌نیافتن به شاخص‌ها به‌صورت همه‌جانبه و اساسی بازنگری کرد. این کار باید هر ساله، با استفاده از روش‌های نوین آماری و در سطوح مختلف، اعم از دانش‌آموزان، معلمان، اولیا، مدیران مدرسه، و مسئولان خرد و کلان آموزش و پرورش در بخش‌ها، شهرستان‌ها، شهرها و استان‌ها انجام شود تا هر ساله، مدیران و برنامه‌ریزان با آگاهی و روشن‌نگری درباره وضعیت آموزش و پرورش، تصمیم‌هایی مناسب و کارگشا را برای رفع کاستی‌ها و اصلاح نابسامانی‌ها اتخاذ کنند.

در این پژوهش، محدودیت‌هایی از جمله در دسترس نبودن مدیران و همکاری نکردن برخی از آنان وجود داشت و از این روی، جهت تکمیل یافته‌ها در پژوهش‌های آینده، پیشنهادهایی بدین شرح مطرح می‌شود: بررسی پدیدارشناختی تجربه معلمان و دانش‌آموزان از کژکارکردهای فرهنگی - تربیتی مدرسه، مقایسه تطبیقی کارکردها و کژکارکردهای مدرسه در ایران و دیگر کشورهای اسلامی، و بررسی کارکردها و کژکارکردهای مدرسه با ملاحظات جنسیتی.

جهت کاربردی کردن یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود یافته‌هایی از قبیل کژکارکردها، و چالش‌ها و موانع کارکردهای فرهنگی - تربیتی مدارس در اختیار سیاست‌گذاران و مدیران بالادستی قرار گیرد تا آنان بتوانند با سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های راهبردی صحیح، مشکلات موجود در فعالیت‌های فرهنگی - تربیتی مدرسه و دانش‌آموزان را به کمترین میزان برسانند؛ همچنین با توجه به کژکارکردها برگزار کردن کارگاه‌های توانمندسازی معلمان، عوامل آموزشی - پرورشی و حتی مدیران مدارس، کاری بسیار بایسته و شایسته است تا در نتیجه آن، این افراد با آگاهی کامل و مهارت‌آموزی بتوانند نقشی مؤثرتر در عرصه‌های فرهنگی و پرورشی ایفا کنند. از سوی دیگر، با توجه به درهم‌تنیدگی عوامل تربیتی خانه و مدرسه، برگزاری نشست‌های مشترک جهت آگاه‌سازی خانواده‌ها و استفاده بهینه از نقش آن‌ها در بهبود بخشیدن دستاوردهای کارکردی مدرسه توصیه می‌شود.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی؛ و غیاثوند، احمد (۱۳۹۱). تحلیل جامعه‌شناختی وضعیت دین‌داری جوانان با رویکرد بی‌شکلی دین‌ورزی. *پژوهشنامه علوم انسانی (ویژه‌نامه جامعه‌شناسی)*، ۳۵، ۱۴۸-۱۱۷.
- احمدی، غلام‌علی؛ عباس‌زاده، طاهره؛ درویشی، علی؛ و میرجوانی زنگنه، کاترین (۱۳۹۵). مروری بر نحوه تأمین منابع مالی در آموزش و پرورش. *کنفرانس بین‌المللی نخبگان مدیریت*. تهران.
- باطنی، محمدرضا؛ مهاجر، مهران؛ آذر مهر، فاطمه؛ و نبوی، محمد (۱۳۸۸). *فرهنگ معاصر انگلیسی - فارسی* (چاپ ۱۷). تهران: فرهنگ معاصر.
- حبیب‌زاده خطبه‌سرا، رامین (۱۳۸۳). *بررسی انواع دین‌داری در بین دانشجویان دانشگاه تهران*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
- حسن‌پور، آرش؛ و معمار، ثریا (۱۳۹۳). مطالعه وضعیت دین‌ورزی جوانان با تأکید بر دین‌داری خودمرجع: ارائه یک نظریه زمینه‌ای. *تحقیقات فرهنگی ایران*، ۸(۳۱/۳)، ۹۹-۱۳۱.
- خدیوی، اسدالله (۱۳۹۵). شناخت فرهنگ ملی و مدیریت فرهنگ سازمانی. *مجله مدیریت*، ۱۱۵ و ۱۱۶، ۲۶-۳۴.
- داوودی مازندرانی، محمدعلی (۱۳۹۵). *تأثیر کارکردهای نظام آموزش و پرورش بر بهره‌کاری اطفال و نوجوانان*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.
- دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۰). *مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران*. تهران.
- دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰). *سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*. تهران.

رضاییان، عالیہ؛ و ادیسی، افسانه (۱۳۹۷). تأثیر شبکه‌های اجتماعی و اعتماد اجتماعی بر مصرف فرهنگی نسل چهارم (دهه‌هشتادی‌ها) با تأکید بر تلگرام، اینستاگرام و توئیتر. جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۹(۲)، ۲۹-۵۴.

زرهانی، احمد (۱۳۷۹). مدرسه پویا. ماهنامه آموزشی- تربیتی پیوند (انجمن اولیا و مربیان)، ۲۵۴، ۱۸.

شجاعی زند، علی‌رضا؛ شریعتی مزینانی، سارا؛ و حبیب‌زاده خطبه‌سرا، رامین (۱۳۸۵). بررسی وضعیت دین‌داری در بین دانش‌آموزان. نشریه مطالعات فرهنگی، ۷(۲۶/۲)، ۵۵-۸۰. شفیع‌ی، سیده سارا (۱۳۹۶). کارکردهای مدرسه در ارتقای رفتار و فرهنگ ترافیک از نگاه معلمان دانشگاه فرهنگیان. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد) دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

صفر حیدری، حجت (۱۳۸۳). بررسی انتقادی کارکردهای مدارس در دوران نو. دوماهنامه علمی- پژوهشی دانشگاه شاهد، ۱۱(۹)، ۷۹-۸۹.

طالبان، محمدرضا؛ و رفیعی بهابادی، مهدی (۱۳۸۹). تغییرات دین‌داری براساس تفاوت‌های نسلی در ایران (۱۳۵۳-۱۳۸۸). مجله مسائل اجتماعی ایران، ۱(۲)، ۸۵-۱۱۴. عبدالحسینی، معصومه (۱۳۹۵). بررسی جایگاه نهاد مدرسه در سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر امور تربیتی. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران.

علاقه‌بند، علی (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش (چاپ ۵۷) (ویراست ۷). تهران: دوران.

عمرانی، سلمان؛ و داوودی مازندرانی، محمدعلی (۱۳۹۹). تأثیر کژکارکردهای نظام آموزش و پرورش بر بزهکاری اطفال و نوجوانان. رهیافت پیشگیری از جرم، ۳(۴/۴)، ۶۳-۹۰.

غریبی، جلال (۱۳۹۴). کارکردهای تربیتی مدرسه با توجه به ویژگی‌های فضای مجازی. فصلنامه علمی- تخصصی پژوهشنامه تربیت تبلیغی، ۴(۷ و ۸)، ۱۱۷-۱۲۹.

کاردان، علی محمد (۱۳۹۱). فلسفه تعلیم و تربیت (جلد ۱) (چاپ ۱۱). تهران: سمت. کرم‌اللهی، نعمت‌الله (۱۳۹۲). بررسی وضعیت دین‌داری جوانان شهر قم. اسلام و مطالعات اجتماعی، ۲، ۱۶۲-۱۷۶.

گودرزی، اکرم (۱۳۹۶). کارکردهای آموزش و پرورش: جزوه و اسلایدهای آموزشی درس جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، دوره کارشناسی. تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، پردیس خواهران.

موسوی، سیده صفا؛ کاشانی، زهرا؛ و عزیزآبادی فراهانی، فاطمه (۱۳۹۷). عوامل فرهنگی - اجتماعی مؤثر بر پایبندی جوانان تهرانی به ارزش‌های دینی از دو بُعد مناسکی (اعمال دینی) و پیامدی (آثار دینی). مجله مدیریت فرهنگی، ۱۳(۴/۶)، ۵۹-۷۵.
نعمتی، معصومه (۱۳۹۰). استعداد در آموزش و پرورش. نشریه رشد آموزش مشاور مدرسه، ۲۶، ۴۹-۴۴.

- Brocki, J.; and Wearden, A. (2006). A Critical Evaluation of Use of Interpretative Phenomenological Analysis (IPA) in Health. *Psychology and Health*, 21(1), 87-108.
- Jopman, J. A. (2011). *Pupil's Perception of Latent Functions and Dysfunctions of School Councils*. Bloxham Project Reserch Unit, Oxford. Reserch in Education.
- Morrow, R.; Rodriguez, A.; and King, N. (2015). Collaizi Sescriptive Phenomenological Method. *The Psychologist*, 28(8), 643-644.
- Robertson, I. (2016). *An Introduction to Society (With Emphasis on the Theories of Functionalism. Conflict and Symbolic Interaction)* (H. Behravan, Translator) (4th Edition). Mashhad: Astan Quds Razavi.
- Smith, J. A.; and Osborn, M. (2007). *Interpretative Phenomenological Analysis in Qualitative Psychology: A Practical Guide to Reserch Methods*. London: Sage.